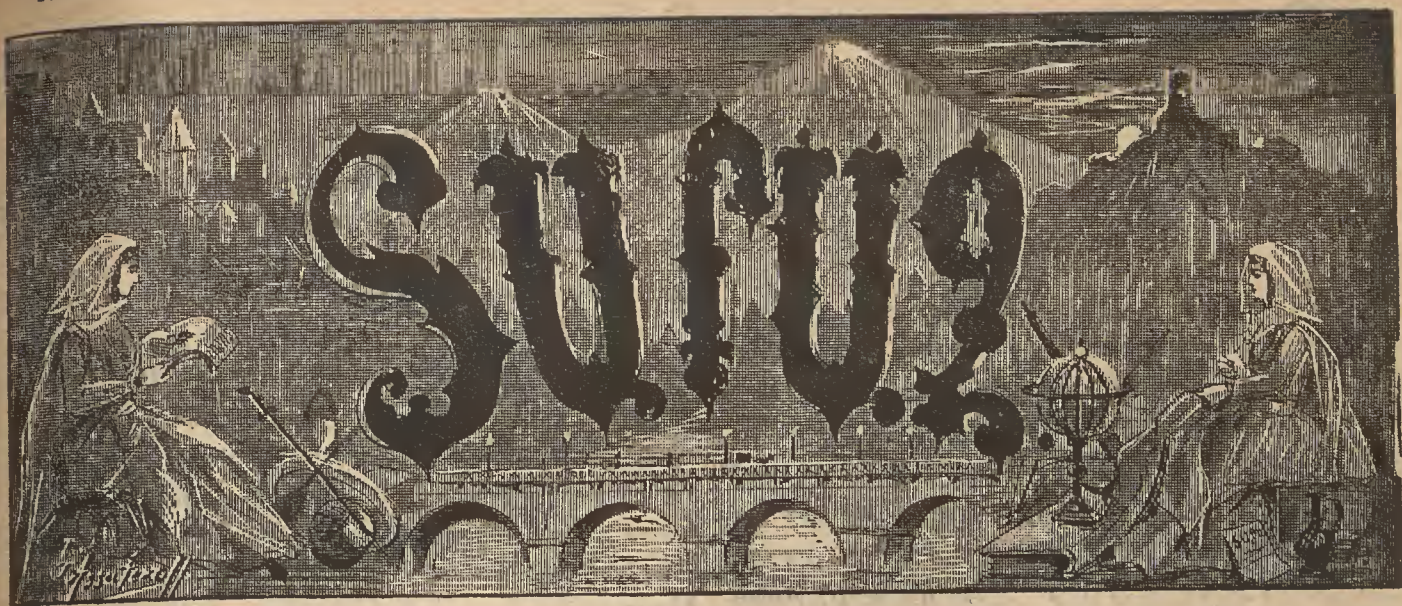

**ԳԵՂԵՐԻՆԵՍՏԻԱՆԵՐԻ ԳՐԱԿԱՆ-ԵՐԳՐԺԵՐԵՍԵԿԱՆ
ՊԱՏԱԿՐԱԶԱՐԴ ԵՄԲԵԽԱԹԵՐԹ**

№ 22 հիմադի 14 յունիսի

ԳԵ

երրորդ տարի

1892

Է Ձ Դ

Ամառայ ընթացքում՝ Տարազի, համարները կը բաղկանան մի թերթից՝ ու թերթներից. սեպտեմբերից համարները լոյս կը տեսնեն երկու թերթից:

Մեր ուղարկած ըաց նամակների ըլանկներով ով որ ինչ պահանջ յայտնել էր, ըլլորը կատարած են եւ մինչեւ մէկն յուլիսի ստացած կը լինին ամեն տեղ:

Այժմ՝ արեւմտեաներից ուղարկում ենք «Աղբիւրի» №№ 4—5-ի հետ մէկ զեղջուկի կեանքից Մարտ եւ Փետրուար ամիսները, միւսները կուղարկենք սեպտեմբերին: Իսկ հոկտեմբերին կըլլենք միանգամից Կովկասի քարտէզը, Կովկասի ուղեցոյցը, Մանկավարժական ժողովածուն, Յիսուսեան Գալլերէան եւ Ս. Եջմիածնի շրջակայքը:

Ս Պ Ա Ռ Ն Ա Լ Ի Ք

(Գ ե ռ մ ա ն ե ռ է ն ի ց)

Ես մի պատիկ աղջիկ էի—
Հագիւ երկու տարեկան—

Մօտ անտառում՝ զըօսնում էի
Մեծ քրոջս հետ զարնան:

Մի օր, տեսնեմ, վազվզելով,
Եկաւ մեզ մօտ մի որսկան...
Քոյրս ու նա, փաթաթելով,
Պինդ համբուրել սկսան:

Ափսոս... խօսել չըզիտէի,
Բայց հասկացայ ամեն բան,
Եւ մտքումս սպառնում էի
Մեր անամօթ աղջկան:

—Ապա, սպասիր... սպասիր, երբ ես
Լաւ խօսելը կըսովրեմ,
Էլ չեմ ծածկիլ, չե՛, աներես,
Լօխ մայրիկին կըսպտամ:

Ք. ԲԱՆՈՒՂԵԱՆ

Ս Կ Ի Ջ Բ Ն Ե Ր Կ Ա Ն Յ

Վ Է Ա

ԼԱ.

Խօսքերը խեղդուում էին ծերունու կոկորդում, ներքին հոգեկան վրդովմունքը չէր թող տալիս թշուառին շարունակել իւր պատմութիւնը: Այդ էր պատճառը, որ նա թինկնած իւր աջ արմունկին՝ մի երկար միջոց մտախոհութեան մէջ էր:

— Եթէ այսօր տրամադիր չես խօսելու, պատուական ծերունի, ես կարող եմ վաղը գալ. մնաս բարեւ, ասաց Ասքանազեանն և կամեցաւ տեղիցը կանգնել:

— Ո՛չ, ինչ որ կարող ես այսօր անել, էգուցուան մի՛ ձգիլ, պապենական աւանդութիւնը մեզ խրատ է թողել: Ձեմ ուզում շատ մանրամասնութիւնների մէջ մտնել, դու ինքդ հասկացիր քաղցած գայլերի դրութիւնը, որոնց ձեռքը որսորդի գնդակից խցուած մի որս է ընկել:

Մի ակնթարթում ամէն ինչ վերջացած էր:

— Պէյթամի եկեղեցին Խիզան գաւառի հարուստ եկեղեցիներից մէկն էր, շարունակեց ծերը, սուրբ զգեստները բոլորը Մուրատի յանձնարարութիւնով յատկապէս Պօլսումն էին պատրաստուած, արծաթի ոսկեզօծ խաչերը, չիւծի թելից լերիւրած՝ Կարնոյ ճարտարարուեստ ոսկերիչների գործն էին:

Ջալալագդինն ինքը յառաջ ընկաւ և իւր ետևից հրամայեց ներս մտնել իւր ամենամօտ աշակերտ Սօֆիներին:

— Ամէնից յառաջ դուրս տարէք այս տեղից վիրաւորուածներին և սպանուածներին, հրաման արձակեց շէյխը:

Երբ այս ամէնը կատարուեց, Ջալալագդինը հրամայեց ներս բերել Մուրատին: Ձեռք ու ոտքը կապած ծերունին վայր դրուեց տաճարի կեդրոնում:

— Մի վերջին անգամ աղօթք արա քո շինած եկեղեցու մէջ, Մուրատ, շատ մի ցաւիլ տէրտէրիդ սպանուելու համար, նրա տեղը Աստուած քեզ նոր տէրտէր է ուղարկել. եթէ չես հաւատում՝ աչքովդ տես:

Ջալալագդինը առաւ սպանուած քահանայի վրայից հանած շուրջառը, ծածկեց իւր վերայ, սաղավարտը գլուխը զրեց ու մօտեցաւ սուրբ խորհրդին:

Նրա հրամանով սօֆիներից ոմանք ժամաշապիկ հագան, այլք բուրվառակիր դարձան, մի երկուքն ևս քշոցները շարժեցին:

Անիրաւ շէյխը ձեռքն առաւ սկիհն և իւր

սօֆիների հետ ճիւղաղական ձայներ հանելով՝ վերաբերումը ներկայացնելով՝ շուրջ արեց բեմի ետևից և սուրբ խորհուրդը թափեց սեղանի վերայ:

— Անհաւատալի անցքեր ես պատմում, ծերունի, ասաց Ասքանազեանը, վայրենի քուրդը հայի քահանայ Խնչպէս կարող է ներկայացնել:

— Եթէ դու իմանալիր, որ այդ քրդերը, նոյնիսկ Ջալալագդինը շարունակ հայերի մէջ են իրանց կեանքն անցկացրել, շատ անգամ ոմանք լոկ հետաքրքրութեան համար, միւսները ջերմեռանդ սրտով ուխտադրութեան նպատակաւ յաճախում են հայոց եկեղեցիները, սպա խօսքերիս ճշմարտութեան մասին կասկած չէիր տանիլ, պատասխանեց ծերը:

— Եթէ այդպէս է, ներողութիւն եմ խնդրում, խօսքդ շարունակիր:

— Քրիստոնէական պաշտամունքը ծաղրելուց յետոյ՝ շէյխը հրամայեց կողոպտել եկեղեցու բոլոր անօթներն և ապա քանդել Աստուծոյ տաճարը:

Չքաջեց կէս ժամ, հսկայական շէնքը խորտակուեցաւ, գիւղումը բահ, փայտատ, բրնձ չըմնաց՝ բոլորը կրուեց այնտեղ. քարերից շատերը նիզակների ծայրերով էին տեղահան լինում:

Եւ այս ամենայն աղետներին ականատես էր Մուրատը: Նա գետնի վրայ վայր ընկած լռիկ արտասուքներ էր թափում:

— Հիմա, քաջբա, ձայն տուեց շէյխը, ժամանակ է գիւղը գեաւուրներից մօքբել, սրի յառաջ արէք վերջին հային և Պէյթամից արտաքսեցէք, հակառակողին շների բաժին արէք:

Ձուր նեղութիւն էր տալիս այս հրամանով Ջալալագդինն իւր նիզակակիցներին, ոչ միայն Պէյթամեցիք էին թողել հեռացել, շրջակայ գիւղերումն ևս հայ չէր մնացել: Ամէնքը թափած իրանց ունեցած չունեցածը՝ ընտանիքն յառաջ արած՝ տարագիր էին ընկել:

Մի տուն միայն փակ էր Պէյթամումը:

Շէյխի հրամանով բոլոր քրդերը հաւաքուեցին այս տան առաջը. այստեղ բերուեց և տանտէրը:

Մուրատի տունն էր այն, որի դռներն ամուր կողպած էին:

Ձուր անցկացաւ Ջալալագդինի սպանալիքները. Մուրատն ինքն էլ չըգիտէր իւր ընտանիքի տեղը և դրան փակուելու պատճառը:

— Ջարդել դռները, հրամայեց Ջալալագդինը:

Հաստ տախտակները չըդիմացան աւազակների կործանիչ ուժին. դուռը ճռուաց և շրջուեց:

— Շունչ կենդանի չըմնայ մէջը, գոչեց շէյխը, գեաւուրի արիւնով լուանալ գեաւուրի պղծութիւնը:

Մուրատի աղիքները փորումը գալարեցին, նա ընկճուեց և իրան կորցրեց, երբ ներսից լսուեց կա-

նանց և մանուկների ճիշն ու սրտաճմլիկ աղաղակը:

Մուրատի աւագ որդին՝ անհեռատես և անձնավստահ Շահբազն իւր սրի և քաջութեան վերայ ապահով լիմարութիւն էր ունեցել փակուել տան ներսը և պաշտպանողական դիրք բռնել:

Շահբազն իւր հօրեղբայրների, եղբայրների և հօրեղբօր որդոց հետ միայն էր մնացել, իւրեանց հացով ապրող մերձաւորները, բարեկամներն և ծառաներն ամենքեան թողել հեռացել էին:

Տան քաջաբազուկ և կորովի արական սեռի հետ միասին՝ Շահբազը բաւական ժամանակ ճակատ առ ճակատ սուր սրի էր տալիս քրդերի հետ: Միայնակ ինքը մօտ քսան քուրդ սպանեց. մի քանի բուլէ մինչև անգամ լետ մղեց թըշնամիներին, բայց զուր՝ ջանք և անօգուտ վաստակ, վերջ ի վերջոյ՝ իւր անխոհեմութեամբը պատճառ դարձաւ իւրեանց բազմաքանակ գերդաստանի չքանալուն:

Կենդանի մնացին միայն երկու հոգի՝ ինքը Շահբազն և իւր ամենակրտսեր վերջին տաշտակներանք երեք ամսական գսորիկը:

Ամէնքն իւր աչքի առաջին ընկան:

Շահբազի քաջութիւնը տեսնելով՝ Զալալադդինը հրամայեց ափսոսալ կտրիճ աղամարդին և հօր նման կենդանի բռնել:

Բռնուել էր Շահբազը թիկունքի կողմից. քրդերը երբ տեսնում են, որ դժուար է լինում հերոսին ճանգը ձգել, տան արևմտեան պատը քանդում են, ներս են թափուում և սրահի նեղ անցքումն ետևի կողմից երկու կուռը պրկում են պարանով: Սուրը մնում է Շահբազի ձեռքումը բաց. ձեռքերը չեն շարժուում, որ խաղացնէր. մի վերջին ոյժ է գործ դնում նա և սուրը շարժում է իւր ուսագլխովը. թափն ի գուր չէ կորչում, ջուհարդար պողովատիկն երկու կէս է անում Շահբազի ձեռքը կապող քրդի գանգը:

Այժմ ևս Շահբազը հանդարտ չէ մնում, գոչում, ճչում էր նա, հայհոյում, անիծում էր Զալալադդինին, սպառնում և երդում էր, որ եթէ, երբ և իցէ, ազատուի կապանքից, իւր կերածը քրդերի միս է լինելու, մինչև վերջին շունչը փչելը՝ խմածը քրդի արիւն է լինելու և ծամած ծամոնը քրդի սիրտ:

Մեծախօսութիւն և պարծենկոտութիւն չէին Շահբազի տաածները. նա իւր ուխտը կրկատարէր, եթէ հօր հրամանը չստիպէր նրան լռել և խօսքը լետս կոչել:

Արդէն 75-ի չափ ընտանիք բերած թափած էին մեծ տան մէջ, արդէն Մուրատն և իւր որդին շէյխի առաջին կապուած ընկած էին, ամէն ինչ վերջացած էր համարուում, երբ յանկարծ ա-

մէնքի ուշքը դէպի տուն հրաւիրեց մի մանկական լացաձայն:

Զալալադդինը հրամայեց իւր թիկնապահներին լալկան մանուկին անվնաս իրան հասցնել: Մի կայտառ, գեղատեսիլ հրեշտակ օրօրոցում ամբարացած՝ թափել էր իւր քաղցր քունը և սպասողական սիրունիկ աչիկներով պտուռում էր մէկին, որ գայ և իւր քաղցը լցնի:

Վայրենի գաղանները կուշտ ժամանակ կարող են մի բուլէ մոռանալ իրանց գաղանային բնատուր յատկութիւնը: Նոյնը պատահեց և Զալալադդինին:

Քուրդ ցեղապետներից մէկը՝ ձանձրացած գործի ձգձգուելուց՝ մօտեցաւ և առաջարկում էր շէյխին վերջ տալ գեւովուրների կեանքին և աւերը շարունակել, բայց Զալալադդինը դիմադրեց:

— Այսպէս է պատուիրում Ալլահը, ասաց Զալալադդինը, ես փրկում եմ Մուրատի, իւր որդու և այս անմեղ աղջկայ կեանքը, եթէ իսկոյն սրանք կառնեն երեխային և կըհեռանան ոչ միայն Պէյթամից, այլ և Խիզան գաւառից, ի հակառակ դէպքս՝ սրանք էլ թող մեռնին միւսների հետ:

— Առաւել լաւ է մեզ էլ մեր սիրելիներին ընկերացնես, ուզում էր ասել Շահբազը, բայց հայրը խօսքը նրա բերանումը թերի թողեց, իւր և որդու կողմից երգամբ ուխտեց բարբարոսին՝ նոյն բուլէին թողնել հեռանալ:

Կապանքները քակուեցին, հայր ու որդի՝ առան իւրեանց տան վերջին շառաւիղը և յաւիտեանս թողին Պէյթամը:

— Եւ ո՛ւր գնացին, հարցրեց ծերին Ասքանագեանը:

— Մուրատը ոտքով Պօլիս հասաւ՝ արգարուութիւն որոնելու, և չիմացուեց, թէ ո՛ւր մնաց, Շահբազն առած իւր անգին գանձը՝ լեռներն ընկաւ:

Մայր չէր Շահբազը, բայց մօր պաշտօն էր կատարում. մայրական ստիւքներին փոխարինում էին լեռների արօտական հօտերը. ամէն մի հովիւ ուրախութեամբ այժի կամ ոչխարի պտուկը դնում էր երեխայի բերանը:

Շատ թափառեց Շահբազը, հայրենիքի սէրը գրաւում էր նրան դէպի Խիզան, բայց նա չէր ուզում ուխտադրուժ գտնուել, նա բաւականանում էր Խիզանի մերձակայ գաւառներից իւր սրտի պասուքը լցնել: Խեղճ մարդ, քնչ էր մնացել Խիզանումը, որ ընչով մխիթարուէր:

Անիրաւ Զալալադդինը միանգամ Խիզանը կիսաքանդ էր արել, այժմ էլ Պէյթամում իւր բոյնը հաստատուելուց յետոյ՝ կրկնակի ոտնատակ տուեց և աւերեց բոլոր Խիզանը. հայաբնակութեան մեծագոյն մասը սրի քաշեց, շատերին փախցրեց և պա-

Հեց միայն նրանց, որոնք կարող էին քրդերին իբրև գործաւոր մշակներ պիտանի լինել: Եթէ դու չըջել ես Խիզանի թէկուզ մի քանի գիւղերը, դու վկայ ես ուրեմն Խիզանի ներկայ դրութեանը:

15 տարի յառաջ Խիզանի ուխտունի չափ գիւղում կար մօտաւորապէս 2470 տուն հայ, իսկ այսօր հազիւ մնում են 550—600 տուն. այն օրուայ հայերը բոլորը հարուստ էին, ամէնքը լի էին, իսկ այսօրուայ եղածներից տասներորդ մասն ուտելու հաց չունի. 15 տարի յառաջ՝ շատ քիչ գիւղ կար, որ իւր սեպհական եկեղեցին չունենար, այսօր ընդամենն ամբողջ Խիզանումը կայ ոչ ուելի քան 60 եկեղեցի: Ա՛յ, թէ ինչ էր մի օր Խիզանը և ինչ այսօր:

—Ահա, հետաքրքիր երիտասարդ, պատմեցի քեզ համառօտիւ Խիզան գաւառի և Պէյթամցի Մուրատի գլխով անցածները, ես չցրի քո ցանկութիւնդ, կարող ես գոհ լինել այս չափով:

Գնաս բարեւ, տէր ընդքեզ:

—Բայց ներիր ինձ, եթէ ասեմ, որ գլխաւոր դէպքը թերի է քո պատմածից, դու մոռացար, կամ չուզեցիր յայտնել, թէ ո՛ւր մնաց Շահբազն և ո՛ւր իւր ծծկեր աղջիկը, հարցրեց Ռուբէնը:

—Բաւականացիր այսքանով, ես չոգնեցայ:

—Ես կսպասեմ մինչև հանգստանալդ:

—Տեսնում եմ, որ ձեռք չես քաշելու. ուրեմն լսիր:

—Շահբազն եթէ ուխտադրութ չէր, ուխտապահ էլ չըմնաց. նա մի քանի ժամանակ իւր գրտեր հետ Արիֆ բէյին ծառայում էր իբրև հովիւ. վիշտը նրան շատ շուտ ճկեց, անժամանակ ծերացաւ և ոյժը պակասեց: Այսօր նա տեսքով 70 տարեկանի է նմանում, թէև 56 զարուն միայն տեսել է: Այդ դրութեան մէջ Շահբազը մի օր թողեց Արիֆ բէյի տունն և աներևութացաւ:

Շահբազի սիրտը չըհամբերեց, նա եկաւ Խիզան գաւառը, սահմանադիտի քրդաբնակ գիւղերից մէկում նա գտաւ մի տուն հայ:

Այդ հայն իրանց նախկին ծառաներից մէկն էր, որ հիւրասիրեց իւր տիրոջ տան վերջին սերունդին:

Շահբազն իւր չորս տարեկան Լուսիկ աղջկանը թողեց հայի տանն ու ինքը՝ գիւղից ոչ հեռու՝ մի քարաժայռի մէջ՝ իրան բնակութիւն հաստատեց: Իւրեանց բազմաթիւ չորքոտանիներից մնացել է իրան մի հատիկ հաւատարիմ շուն, որ երեք ամիս որոնելուց յետոյ՝ գտել է իւր տիրոջն և այնօրից էլ չի բաժանուել նրանից:

Շունն և իւր տէրը կերակրուում են դստերը խնամք տանող հայի հացով: Չորս տարի յառաջ ուրիշներն էին նրանց հացով կերակրուում:

Ուժահատ ծերունին հացն ստանում է իւր հարազատ գաւակի ձեռքից:

Ապաբաղդ Շահբազն իւր մեռնելու վերայ չէ մտածում, նրան նեղում է իւր աչքի լոյս Լուսիկի ապագայ վիճակը, և թէպէտ ինքը ցանկանում է, որ իւր աչքերը փակոյն իւր գաւակը լինի, բայց հայրը չի կամենում, որ իւր մահից յետոյ իւր որբը Խիզանումը մնայ. նա ուզում է իւր աղջկանն ուղարկել իւր անդրանիկ քրոջ մօտ, և չըգիտէ՝ թէ ո՛ւմ ձեռքով տեղ հասցնի:

—Ո՛վ է Շահբազի քոյրն և ո՛ւր է բնակուում, հարցրեց Ռուբէնը:

Մուրատը բնական Պէյթամցի չէր, նա հեռաւոր տեղերից էր եկել Պէյթամ. նրա աւագ դուստրը Մարիամը Բ. քաղաքի մի հարուստ հայի՝ Սեղբոս Գաւազեանի կինն է, Շահբազն ուզում է...

—Ի՞նչ... Ի՞նչ ասացիր... ընդհատեց կակազելով Ռուբէնը շփոթուած, դու ասում ես, որ Շահբազը կենդանի է... աղաչում եմ, ծերունի, ասա, ո՛ւր է նա, ո՛ւր է իմ քեռին, իմ մօր եղբայրը, որ ես շտապեմ գրկել նրան: Ես մօրիցս շատ անգամ եմ լսել Մուրատ պապիս անունը, բայց...

—Ի՞նչ ասացիր... Ի՞նչ... շնչարգել լինելով արտասանեց ծերը, ասում ես՝ որ դու Ղուկիկանոն ես, իմ քրոջ որդին:

—Իսկ դու իմ մօրեղբայրս, իմ քեռի Շահբազը...

Երկուսի ձայնն էլ կտրուեց, ծերն ու երիտասարդը փարեցին միմեանց պարանոցով և հեկեկում էին:

Գուցէ երկար տւէր ինքնամոռացութիւնը, եթէ շան հաչոցը նրանց չսթափեցնէր:

—Խելքի արի, Ռուբէն, դու կարող ես ծերունու մահուան պատճառը դառնալ, չէս տեսնում, որ դրա ոյժը սպառուում է:

Այս խօսքերն ասողը Գարեգին Մելքիսեդեկեանն էր: Շահբազի պատմութեան սկզբնաւորութեան ժամանակ Գարեգինն նստած էր այրի գրանը ընկած մեծ քարափի ետևը և գաղտնի վկայ էր քեռու և քեռորդու խօսակցութեանը:

Դէպքը չըբերեց Գարեգինն այս կողմը:

Նա մտաւ քրդի գիւղն և միակ հայից հարցրեց իւր ընկերի մասին:

Առաջին անգամից հայը ճանաչեց անճանօթին. նա սպասում էր Գարեգինի գալստեանը: Ռուբէնը նրան պատմել էր ընկերի մասին:

Հայը ցոյց տուեց Մելքիսեդեկեանին մերձակայ ձորի ճանապարհը, ուր կարող էր նա գտնել ընկերին:

Բարակ շաւիղը առաջնորդեց Գարեգինն և կանգնացրեց այրի մուտքի առաջին:

Մենք մոռացանք ասել, որ երբ Շահբազը նոր սկսել էր իւր պատմութիւնը՝ շունը պարկած տեղեց գլուխը կրկին բարձրացրեց և հաչեց:

Շահբազը կարծեց, որ շունն իւր հրամանը մոռացաւ. այդ պատճառաւ նա բարկացաւ իւր հաստարիւմ ընկերի վերայ և փայտով զարկեց:

Ծերն անիրաւութիւն գործեց, այս անգամ շունը զգացել էր մի նոր անձնաւորութեան մօտենալը և ուզում էր իմաց տալ իւր տիրոջը, բայց նա լսել անգամ չուզեց:

Շունն ստիպուեց լռել:

Նոր անձնաւորութիւնը Գարեգինն էր:

Շուտ արթնացաւ Ռուբէնը, բայց այնքան շուտ ուշքի չեկաւ Շահբազը: Խեղճն աչքերն ածելով՝ մոլորուեւ՝ մնացել էր:

—Վերջ տուր յուզմունքիդ, բարի ծերունի, միջամտեց Գարեգինը, զարմանալու ոչինչ չըկայ, Աստուծոյ ողորմածութիւնը հանդիպեցրեց քեզ քո քրոջ որդուն, սա՛ ինքը խնամք կրտանի իւր քեռու աղջկանը, և ես սրա սիրելի ընկերը՝ իմ կողմից խոստանում եմ հարազատ քրոջս պէս պաշտպանել քո զաւակին:

Շահբազը ոչինչ չըխօսեց. նա աչքերն երկինք ամբարձած՝ աղօթք էր մըմնջում:

—Պապի, պապի, ահա և ես:

Այս խօսքերով տուն ընկաւ քարայրը մեզ ծանօթ փոքրիկ Լուսիկը. երեխան, ի հարկէ, չըգիտէր, թէ ո՛վ էր իրան խնամողը. Շահբազի պատուէրով՝ նա իւր հօրը պապի էր կանչում, մի կողմ՝ որ ծերին յատուկ է:

—Ես վաղուց ուզում էի քո տեղդ իմանալ, որ միշտ մօտդ լինեմ, բայց ինձ արգելում էին տանից հեռանալ. տեղդ էլ չըգիտէի. ես օր էլ չէի կարող քեզ գտնել, եթէ հայրիկը չըպատմէր այս էֆէնդուն քո տեղդ. ես թագուն սրա քամակից ընկած՝ գալիս էի, թոթովեց աղջիկը:

—Իսկ իմ հոգին դուրս եկաւ քեզ որոնելով, վերջը քրդերից իմացայ քո այս կողմը գալն և ետեւիցդ վազեցի, բայց չըհասայ, այլը մտնելով՝ երեխայի խօսքերին պատասխանեց Շահբազին և իւր աղջկանը կերակրող հայրը, որին Լուսիկը հայրիկ կոչում տուեց:

—Աստուած է իմ բոլոր բարեկամներին միասին ժողովել, վերջապէս խօսեց վաղաթառամ ծերունին: Դու, պատուական բարեկամ, դարձաւ նա դէպի իրեն և աղջկանը խնամարկող վաղեմի ծառան, ընդունիր իմ առ ի սրտէ շնորհակալիքը. մեր պակասացրածը թող Աստուած ինքն աւելացնէ: Դու, իմ քրոջ որդի, իմ արեւակից Ղուկիկանոս, տալիս եմ քեզ քո մօրեղբօր զաւակը՝ իւր հօրաքրոջ մայրական խնամքին յանձնելու, իսկ դու՝

պատուական անծանօթ երիտասարդ, իմ քրոջ որդու ընկեր, դէմքիցդ և կրած գէնքերիցդ երևում է, որ օտարական և քաջասիրտ մէկն ես, խնդրում եմ քեզ՝ կատարես յօժարակամ արած խոստումդ:

—Քանի գլուխս պարանոցիս վերայ հաստատ է, քո աղջկանը վտանգ չի հասնիլ, պատասխանեց Մելքիսեդեկեանը:

—Ստեցէք, բոլորիդ էլ համբուրեմ, սիրելիք, ասաց Շահբազը և նախ գիրկն առաւ Լուսիկին, որի գլխին օրհնութեան հետ կաթ կաթ կաթում էին հօր արտասունքի կաթիլները. յետոյ նա համբոյր տուեց իւր ասպանջական նախկին ծառային, ապա կրծքին սեղմեց Գարեգինին, վերջը փաթաթուեց Ռուբէնին և թուլացաւ մնաց նրա զրկումը:

—Մի վերջին խօսք ևս, ուշքի գալով՝ մեծ դժուարութեամբ դարձաւ Շահբազը Գարեգինին. երբ այս այրի մէջ հողին կըյանձնէք իմ ցամաքած մարմինս, առանց յետաձգութեան թողէք հեռացէք Խիզան գաւառից, թող Ջալալադդինի շնչած օդը չըծծէ իմ զաւակս:

Ծերունին այլ ևս չըխօսեց. նա յետ ընկաւ Ռուբէնի գրկից, թիկնեց քարաժայռին և աչքերը փակեց՝ յաւիտեանս չըբանալու նպատակով. նա այլ ևս չըկար. նա մեռած էր:

Շահբազի հրամանը ճշտութեամբ կատարուեց:

Նա ամփոփուեց քարայրի մէջ:

Բոլորեքեան հեռացան այրից. չուզեցաւ բաժանուել միայն հաւատարիմ գամփուր. նա գլուխը դրեց տիրոջ գերեզմանաթմբին և մնաց:

Միւս օրը Ռուբէնը ոտքով ճանապարհ ընկաւ դէպի Սղերդ, իսկ Մելքիսեդեկեանը ձին հեծաւ և կրկին վերադարձաւ Վարազ:

Գարեգինը միայն չէր, ետինջու տակին նա զաւակին ունէր մի փոքրիկ աղջիկ: Լուսիկն էր դա:

Մելքիսեդեկեանը տարաւ աղջկանն և Խրիմեան հայրիկի խնամքին յանձնեց ու ինքը գնաց դէպի Սղերդ:

Հայրիկն երեսային ուղարկեց Վան՝ Ղրմցոնց տունը: Խրիմեանի հայրական օջաղն էր Լուսիկին հիւրասիրողը:

Աղջիկը մնալու էր այնտեղ՝ մինչև որ իւր հօրաքրոջ որդի Ղուկիկանոսը, կամ Ռուբէն Սաքաւնազեանը գալին և իրան վերցնէին:

ՊԵՐՃ ՊՈՇԵՆԱՆՅ

[Կըշարունակել]

Ր Օ Ն Ա Ն Դ

(Օ Մ Տ Ր Ա Գ Օ Ր Մ Կ Ո Ւ Ց)

„ԵՐԳ ԲՈՂԱՆԴԻ ՄԱՍԻՆ“

Փրանսիայում 764 թվականից սկսած մինչև 814 թվականը թագաւորութւմ էր փառահեղ Ռէյմսում հռոմէական թագով թագաւորութւմ և այդպիսով հռոմէացեցոց կայսրի տիտղոսը առած՝ թագաւոր Կարլոս մեծը, որին Փրանսիացիք Շարլման անունն էին տւել։ Նրա երկարատև կեանքը անցել էր ծանր կռիւների մէջ՝ զանազան դրացի թշնամիների դէմ, որոնցից շատերը այն ժամանակ կրօնականացած էին։ Յաղթելով նրանց՝ նա Քրիստոսի հաւատն էր ընդունել տալիս, որն շնորհիւ փառաւորեց իրան պատմութեան էջերում, որպէս Քրիստոսի հաւատի համար աշխատող մեծ զինւոր, իսկ իր խելօքութեան և բարեպաշտութեան շնորհիւ համարւում էր աշխարհի մեծ պետերից մէկը։ Չափից դուրս հասարակ ժողովրդի հետ, Կարլոս մեծն իր տասնութիւն ասպետների կամ պիէտների (հայերէն) հետ՝ դարձաւ ժողովրդական բազմաթիւ զինւորական երգերի հերոսը։ Այդ երգերը յօրինում էին միջնադարեան թափառող երգիչները՝ աշուղները։ Նրանք միջին դարերում երգում էին ամբողջ Սերոսայում, և սակաւ չէին երգում օրհասական կռիւներից առաջ, որ այսպիսով վառեն զօրքի մէջ քաջութեան ոգին և ներշնչէին նրանցում վերջնականապէս յաղթելու կամ մեռնելու միտքը, իսկ զօրքը երգել խօսքերով ոգևորւած՝ կրկնում էր պատերազմական կողմերը և աղաղակում՝

„Աստուած, օգնիր մեզ... Աստուած օգնիր մեզ...“

Բայց այդ բոլոր՝ Կարլոս մեծի և նրա ասպետների վրայ յօրինած երգերից ամենից հաշակած էր „Երգ Բօլանդի մասին“, պիէտներից մէկի մասին, որին աւանդութիւնը համարում է թագաւորի եղբոր որդին։ Այնտեղ երգում էր, թէ որպէս խաղախեց Բօլանդը իր բոլոր զօրքով Պիլինէի սարերում՝ Բօնսիվալիայի հովիտում՝ անհաւատ Սարացիների հետ ունեցած կռիւ մէջ։ Այս անհաւատները մտադրութիւն ունենալով երկրագնդի վրայ բոլոր սաղորդներին մահմեղականութիւն ընդունել տալու՝ VIII դարում տիրապետեցին համարեա ամբողջ Իսպանիային։

Բօլանդի անունը շատ հեռու էր տարածւած Սերոսայում, և ժողովրդական աւանդութիւնները ստիպել էին նրան քաջագործութիւններ կատարելու այնպիսի տեղերում, որտեղ նա մինչև անգամ չէր էլ եղել։

Ի՛նչպէք, որը նկարագրում է „Բօլանդի մասին երգում“, այսինքն Փրանսիացոց խորտակումը իսկապէս պատահել է ոչ այնպէս, որպէս պատմում է երգը։ Ուղիղը անհա ինչպէս էր։ 777 թվականին՝ Կարլոս մեծի մօտ յայտնւեցան Իսպանիայից Սարացիների պատգամաւորները՝ նրանից օգնութիւն խնդրելու արաբացոց մի խալիֆայի՝ Աբդէրահմանի դէմ։ Կարլոսը մտադրելով օգտուել մահմեղականների մէջ ընկած խռովութիւնից, որ նրանց կամ բոլորովին հեռացնէ Իսպանիայից կամ թէ քրիստոնէական հաւատը ընդունել տայ՝ յետագայ 778 թվականին զօրքով անցաւ Պիլինիան սարերը—որոնք բաժանում էին Փրանսիան Իսպանիայից—և առաւ մի քանի քաղաքներ։ Յետ դառնալու ժամանակ նրա զօրքի յետին

մասն վրայ յարձակեցին խաղախ կասիօնցիները՝ իսպանական ցեղին պատկանող մի քրիստոնեայ ազգ։ Նրանք յափշտակեցին Փրանսիացիներին պատկանող հաւրատ կարաւանը, ջարդեցին նրան պաշտպանող ամբողջ գունդը, իսկ իրանք ցրւեցան։ Ահա այս անբախտ կռիւ մէջ ընկաւ և Բօլանդը։

Այսպէս, ինչպէս տեսնւք, այս կռիւը տեղի ունեցաւ քրիստոնեաների հետ Բայց անհա փոքր առփոքր սկսեց աւելանալ անհաւատները ոչոք, որոնք կամաց կամաց ձեռք գցեցին ամբողջ քրիստոնեայ Իսպանիան և սուրբ երկիրը՝ Տերոջ գերեզմանով, աւելի և աւելի շատ սկսեցին վատ վարել քրիստոնեաների հետ։ Ատելութիւնը դէպի մահմեղականները, որոնք այն ժամանակ կրում էին ընդհանուր սարացիների անունը՝ աւելի էր աճում, և աշուղները, ասպետների քաջագործութիւնները գովաբանողները, իրանց սիրելիների բոլոր քաջագործութիւնները սկսեցին վերագրել սարացիների հետ տեղի ունեցած կռիւներին։

„Բօլանդի մասին երգը“, որպէս ասում են յօրինւած էր XI դարում։ Նրա յօրինելը վերագրում են մի ինչ որ Տիրուդիլի Այս երգում նոյնպէս նկարագրւում է Փրանսիացոց խորտակումը միւսնոյն Բօնսիվալիայի հովիտում, բայց քրիստոնեաների թշնամիքը արդէն յայտնւում են ոչ քրիստոնեաները, այլ անհաւատ սարացիները իրանց թագաւոր Մարսիլի հետ։ Իսկ քրիստոնեաների կողմից գրւած խաղախ հերոսը, որը գոհւում է իր գլուխը իր թագաւորի և հաւատի համար—յայտնւում է Բօլանդը, նրա ընկեր ասպետ Օլիվիէն, որն քրոջ վրայ իբր թէ նշնած էր Բօլանդը, և Տուրպին եպիսկոպոսը։

Այս հոգեւոր հայրը մինչև իր կենաց վերջին րոպէս պահպանում էր ասպետների մէջ հաւատը՝ դէպի արդար ճշմարտութիւնը՝ քրիստոնեաների և անհաւատների մէջ տեղի ունեցած կռիւ մեծ գործի մէջ։

Բայց գործը նրանում չէ, թէ պատահել է ճշտապէս այն ամենը, ինչ պատմում է „Երգը“, թէ ոչ։ Աւելի կարեւորը նա է, որ նրա շնորհիւ մենք ծանօթանում ենք ծեր թագաւորի հետ, որին ժողովրդական աւանդութիւնը դարձրել էր երկուհարիւր ամեայ աշխոյժ ծերունի՝ որը անխախտ կանգնած էր իր երկրի և հաւատի համար։ Իմանում ենք ինչ մարդիկ էին ասպետները. ոչ թէ աւագակներ և իրանց հպատակ՝ գիւղացոց նեղացնողներ էին, այլ հին ասպետներ՝ IX, X, XI դարերին պատկանող՝ քրիստոնէական հաւատի համար ճշմարիտ ծառաներ։ Այդ ասպետները գտնւում էին իրանց պատիւը ոչ միայն փիղիքական ոյժի մէջ, այլ իրանց թագաւորի, հայրենիքի, երկրի և հաւատի համար արդար ծառայութեան մէջ։ Նրանք էին կռուողները՝ պատկանող այն վաղուց անցկացած ժամանակներին, երբ ընտրեալ մարդիկ իրանց սուրբ պարտականութիւնն էին համարում կռւել հայրենիքի և հաւատի համար թափելով և իրանց արեան վերջին կաթիլը, և փառաւոր մահը նախադասում էին անտառի կեանքից՝ թէկուզ չըջապատւած բաւականութեամբ, իրանց ընտանեաց շրջանում։ Ահա այս ասպետների մասին է, որ պատմում է ընթերցողներին ուշադրութեան արժանի „Երգը“։

(Կըշարունակի)

Ժամանակագրութիւն

Յունիսի 7-ին երեկոյեան 7 ժամին տեղի ունեցաւ Թիֆլիսի քաղաքային խորհրդարանի դահլիճում անուշին խորհրդակցական ընդհանուր ժողովը Ռուսաստանում եղած գրականութեամբ պարտադր հայերի համար մի ընկերութիւն հիմնելու, Հաւաքել էին 72 անձ. օթեակներում կային բաւական թւով երկու սեռից հանդիսականներ:

Մուրճի՝ խմբագիր պ. Ա. Արասխանեան մի ճառով բացեց ժողովը տեսլով:

Սրանից 35 տարի առաջ Ռուսաստանի հայերի մէջ սկիզբն դրեցաւ մեր նոր գրականութեան. սրանից դեռ մի քսան տարի առաջ չէր կարող մատենագիրներին օժանդակութեան հարց ծագել: Իսկ այժմ երբ մենք արդէն ունինք յօբելաններ իսկ արժանացած ալեգարդ մատենագիրներ, երբ ունինք մի ստաւր բազմութիւն մասաղ գրողների և թարգմանիչների՝ երբ արդէն կայ մի գրականական դաստիարակ և երբ աշխարհիկ գրականութիւնը ժողովրդականացել և մեր երկրի լուսաւորութեան մի հզօր փակտօրն է գաւել, անհետաձգելի մի պահանջ է դարձել մատենագիրներին օժանդակող մի ընկերութիւն կազմելու, որ վաղուց արծարծած խնդիր է մեր պարբերական մամուլի մէջ և որին գործնական դարկ տաւ բանաստեղծ Սրմբատ Նահապետի իր յօբելանի առթիւ:

Այս ընկերութիւնը երեք ձգտում պիտի ունենայ՝ դաստիարակ պատուել, դաստիարակ մտաւոր շահերը և դաստիարակ նիւթական ապահովութիւնը:

Դրա համար ընկերութիւնը պիտի լինի մի ընկերական դասաստան, որ դաստիարակ արժանապատուութեանը նախանձախնդիր պիտի լինի, պիտի հոգայ դաստիարակ երկտասարդ անդամներին մտաւորապէս կրթելու և զարգանալու միջոցներ տալ, և վերջապէս պիտի օժանդակէ նիւթական մատենագիրներին նրանց ծերութեան և կեանքի այլ ձախող հանգամանքներում, կամ միջոց պիտի տալ նրանց գրականութեամբ պարտաւելու և իրանց գրաւոր աշխատութիւնները լոյս ընծայելու: ձախ վերջում կարգաց հայր Բէդ-Նազարեանի մի տարի առաջ «Տարազում» տպած յօդածից մի կտոր,

որով Տէր-հայրը յորդորելով մի այնպիսի ընկերութիւն հիմնել, յոյս է յայտնում, որ մօտ է այն ժամանակը, երբ այդ միտքը պիտի իրագործուի: Ապա կարգաց Ախալցխայից հայկաբան Ստեփան Մալխասեանից ստացած մի հեռագիր, որով նա շնորհաւորում է հայ մատենագիրներին առաջին ընդհանուր ժողովի բացումը, ցանկանում է յաջողութիւն:

Այս ժողովին նախագահ ընտրեց ինքը՝ պ. Արասխանեան:

Պ. Արասխանեան շնորհակալութիւն յայտնելով ասաց՝ որ ինքը շատ ուրախ է և շնորհակալ, որ իր հրաւերը յարգելով ժողովականները շատ պէլ են գալ այս խորհրդին: Նախ նա կարգաց ռուսաց գրական ֆօնդի կանոնադրութեան գլխաւոր հիմունքները, պարզեց որ մեզ էլ հէնց այդ տեսակի մի կանոնադրութիւն է պէտք, ի հարկէ յարմարացնելով մեր տեղական և ազգային պահանջներին:

Ժողովականները բաւական խօսեցին նոր կազմելիք ընկերութեան նպատակի և այլ գլխաւոր սկզբունքների մասին և վերջը որոշեց, որ հայկական գրականական ֆօնդ հիմնելու միտքը ընդունած է, պահանջը ապացուցած, իրագործելը հանձնարար և ոչ դժար, ուստի հարկ է մի մասնաժողով ընտրել, որ կանոնադրութեան յատկապէս պատրաստէ մինչև սեպտեմբերի վերջը:

Մասնաժողովի պատուաւոր անդամ ընտրեց պ. Նահապետ, միւս ընտրւած անդամներն են. Ա. Արասխանեան, Լեոն Սարգսեան, Փիլիպպոս Վարդանեան, Ա. Քալանթար, Ար. Բարխուդարեան: Ժողովականների համաձայնութեամբ որոշեց Նահապետին շնորհաւորական հեռագիր ուղարկել առաջին ընդհանուր ժողովի յաջող ելքի մասին:

Ամսոյս 9-ին երեքշաբթի հայկական գրական ֆօնդի նախապատրաստական մասնաժողովը իր առաջին նիստն ունեցաւ ու գրադեցաւ իր գործունէութեան ծրագիրը կազմելով: Մասնաժողովի յաջորդ նիստը տեղի կունենայ սեպտեմբերի սկզբին:

Յանկուլի էր, որ գրականութեան բարեկամ մարդիկ իրանց կարծիքները յայտնէին թէ մամուլի միջոցով և թէ մասնաւոր գրութեամբ, որ կարող են լրել «Մուրճ» ամսագրի խմբագրութեան անունով:

Թիֆլիսի Հայուհեաց Բարեգ. Ընկ. Վարչութիւնը մեզ խնդրում է հրատարակել հետեւալը. «Թիֆլիսի Հայուհեաց Բարեգ. Ընկ. Վարչութիւնը սրանով յայտնում է, որ նա պատրաստ է ամեն տեսակ դիւրութիւն և օժանդակութիւն տալ այն անձանց, որոնք կը ցանկան պատրաստուել մեր ծխական ուսումնարանում ուսուցչութիւն անելու համար պահանջող պետական սահմանեալ վկայագիրը ձեռք բերել:

Յանկացողները պէտք է դիմեն այս հասցեով՝ Тифлисъ. Сергиевская ул. д. № 14. Школа Кройки. Арм. Жене. Благ. Общества. յանձնել Վարչութեան»:

Նոր-Բայազետից մեզ գրում են, որ այնտեղի ծխական-եկեղեցական դպրոցների գոյութեան քառասնամեակը պիտի տօնուի յուլիսի 5-ին: Այդ դպրոցը բացել է 1852 թւին, իսկ օրինորդականը 1866-ին. այդ դպրոցների մեծ երախտիք ունին հանգուցեալ իշխան Բարսեղ Արծրունի և Արժ. Անանիա Վարդապետ Համազասպեան: Դպրոցներն ունին 3000 ռ. դրամագումար, 11 խանութ, սեպհական դպրոցական շէնք, թատրոնական դահլիճով. տարեկան մուտքն ու ելքը 25000 ռ. է:

Այդ դպրոցներում այժմ սովորում են 160 աղայ և աղջիկ: 40 տարւայ ընթացքում դպրոցներն ունեցել են 38 ուսուցիչ և 11 վարժուհի:

Նրեանից մեզ գրում են, որ այս մայիսի վերջին այնտեղի ուսուցչական սեմինարիայում վեց հայ ուսուցիչ ամենայն յաջողութեամբ քննութիւն տալով ստացան վկայական, որ պահանջում է օրէնքը: Քննողները խորին երախտագիտութիւն են յայտնում սեմինարիայի դիւրեկտորին, որ շատ սիրով և քաղցրութեամբ էր վերաբերւում դէպի քննողները, որով նրանք սիրտ առած՝ աներկիւղ էին պատասխանում և չէին շիտթուում: Մենք հաստատ գիտենք, որ հայ ուսուցիչներից շատերն երկուղից ստիպւած չեն պատրաստուում քննութեան, ասելով թէ միւսնոյն է պիտի կարենք. փորձը ցոյց է տալիս, որ այդ կարծիքը սխալ է:

Դիւլիանից մեզ գրում են. «Դնժիներ պ. Գր. Նարախեանը մեծ եռանդով ձեռնարկել է տեղիս եկեղեցու շինու-

Թեանը. նրա անմիջական հսկողութեամբ արդէն կառուցումը սկսած է և յոյս կայ աշխարհը պատրաստ լինելու. Այժմ ժամասացութիւնը մի տարուց և վեր է, որ կատարուած է դըստընը դահլիճում:

Ինչպէս հետզհետէ բազմամարդ է դառնում և հաշակում, որպէս ընտիր ամարանոց: Արդէն հոգեւոր իշխանութիւնը հրաման է ստացել տեղական ուսուցիչ պ. Մամեանին այս գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու:

Պ. Փրկոճեանն ի նկատի առնելով, որ Թիֆլիսի Մետեխի բերդի հայ բանտարկեալները զրկած են մայրենի եկեղեցու ժամասացութիւնից, պատշաճ իշխանութիւնից թոյլտուութիւն ստանալով՝ ձեռնարկել է ժողովարարութեան յիշեալ բերդում հայկական մատուռ կառուցանելու Ս. Շուշանիկի՝ Վարդան Մամիկոնեանի դստեր անունով:

Գեղարեւստ

Թատրոն

Բաթումից մեզ գրում են. «Ամսոյս 6-ին չաբաթ, տեղոյս Թատրոնում կայացաւ հայոց գերաստանական խմբի երրորդ և վերջին ներկայացումը: Առաջին անգամ, ինչպէս գրել էի, խաղացեց «Փոյր Թերեզա», երկրորդ անգամ «Ջաւակ», Վերջին անգամ ներկայացեց «Ռուզան» պատմական պիեսը: Ներկայացումը վերջինը լինելով, Թատրոնը ծայրէ ի ծայր լինէր: Ամենայաջորդ «Ջաւակի» ներկայացումն էր: Այդ երեկոյ հասարակութիւնն անթիւ անգամ տիկ. Սիրանոյշին բեմ կանչեց:

Վերջին ներկայացմանը տաղանդաւոր գերաստանուհին ստացաւ մի գեղեցիկ փունջ, մի ալբոմ տեղոյս մաքսատան գործակատարներից և բանւորներից և մի հատ աղամանդեայ ապարանջան: Նրիտասարդութիւնը տիկ. Սիրանոյշին ուղեկցեց մինչև նրա բնակարանը բենդալեան կրակով: Նոյն երեկոյ խմբին ընթերցարանից երիտասարդութեան կողմից:

Թղթակցութիւն

Գիւլաքարակ, 10 յունիսի.

Ամառն էր: Մի շոգ օր սրտատրոյի

սպասում էի որոշեալ ժամին ուղեւորելու գէպի հայրենիքս տալով հրաժեշտ իմ մտերիմ ընկերներս. անցանք չոր ու ցամաք լեռները հանգստանալով «Ջամբաղջի ձորում», որ ամեն կողմից շրջապատուած է ծառախիտ անտառով. վերջապէս հասաւ իմ միջնակարգ հայրենեայ սահմանը «Թօթառ» կոչուող ահաւելի ձիւնալատ գագաթները: Զովարար օդը հոսելով վրայովս, հէնց կարծես թէ մագնիսական զօրութեամբ վերացան սրտիս խորքերից այն ծանր վշտերը, որոնք պանդխտութեան մէջ մաշում էին կեանքս: Հասաւ իմ դրախտ ունեան հայրենիքս Լոռի կամ Գիւլաքարակ: Գիւլաքարակը գտնուում է մէկ տափարակաձև հովիտում. Լոռոյ կենդրոնում, Բոխասար կոչուող բլրակի ստորոտում—շրջապատուած է հիւսիսային կողմից շղթայաձև ծառախիտ անտառներով, մանաւանդ յաւերժ կանաչադաղ վիթխարի սօսիներով, սառնորակ քաղցրահամ առատ աղբիւրներով. հարաւարեւելեան կողմից անսահման տարածուած է ծաղկաւետ «գուգ» կոչուող բերրի դաշտը, որտեղ առատաբար բուսնում են ցորեն, գարի, հաճար և այլն: Գիւղի միջով հոսում է «Պալաղայ» կոչուող փոքրիկ գետակը, որ իր սկիզբը առնում է Թօթա սարերից ալապալը բուժիչ ձուկ արտահանելով: Կլիման շատ առողջարար է. մեծամասնութիւնը պարապում է երկրագործութեամբ:

Մայիսից սկսած սար են քշում իրանց անասունները. ամօթխած գեղջիկուհիները հեռանում են գիւղից բարձրանալով ծաղկազարդ անտառային սարերը. վայելելով բնութեան քաղցր բարիքները երջանիկ ազատութեան մէջ մատակարարում են գերդաստանին ուտեստի պաշարը. իսկ իրանց իտափախաւորները անձանձրոյթ ջանասիրութեամբ աշխատում են, հերկում են հողը, ցանքսեր անում կամ հնձում, հաւաքում են:

Գիւլաքարակից չորս վերստ հեռավորութեամբ Վարդաբլուր կոչուող բլրակի վրայ գտնուում է երկու եկեղեցի շրջապատուած հոյակապ սքանչելի ամբողջներով (ուր հանդիսաւոր ուխտագնացութիւն է կատարում Վարդափառի տօնին): Միջնաբերդի արեւելեան պատի վրայ գրւած է հետեւեալ արձանագրութիւնը.

«Ի նդթ Թվ. Հայոց ես Կորիկէ

Թագաւորս շինեցի տունս վսն մեղաց «Թողութեան և արեւշատութեան իմոյ. ընդ ձեռամբ Աշոտ մարզպանին»: Այդ բլրի ստորոտում կայ Կուրդան գիւղը, որտեղ անչափ հնութիւնների հետքեր են երևում, անթիւ քանդակագործած խաչքարերով, հրաշալի և նուրբ նկարներով զարդարած: Զարմանալի է թէ ինչպիսի նկարներ է դուրս բերած այդ ահաւելի լեռ քարերից. ցած իջնելով գէպի Զորագետ կոչուող անդալին ձորով և ճանապարհին անցնելով Հնդկաստան կոչուող աւերակ բերդավանքերի մօտով, որոնց արձանագրութիւններն ամբողջապէս յունարէն են և կրհասեց Օձուն գիւղը. այդտեղ է գտնուում Հայրապետ Յովհաննու Օձնեցոյ մենաստանը, որտեղ գտնուում է մէկ հսկայ խաչքար հետեւեալ արձանագրով «Յանուն Աստուծոյ, ես Գործաբլար մերեքս, բերի գմիւս, շինեցի հոգետունս կանգնեցի խաչ վասն երկար կենդանութեան Ամիր սպասաւարին Շահհաւանի և յիշատակ որդւոյ իմոյ Կանանչին. որք երկրպագէք յիւնեցէք ի Գո Թւ. Ոձէ. »:

Մ.

ԾԱՆՈԹԱՐՔՆԵՐԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Անդրկովկասեան երկաթուղոյ վրայ երթնելու ժամերը փոխաւած են այսպէս.

Շանսպարհների գնացք Բաթումի եւ Թիֆլիսի մէջ.

№ 1

Բաթումից մեկնում է 9 ժամ, 45 ր. առաւ ժամանում է Թիֆ. . . 9 ժ. 52 ր. երեկ.

№ 2

Թիֆլիսից մեկնում է . . 9 ժ. 30 ր. առաւ. Բաթում մասնում է . . . 9 ժ. 45 ր. երեկ.

№ 3

Բաթումից մեկնում է 11 ժ. 25 ր. երեկ. Թիֆլիս հասնում է . . 12 ժ. 25 ր. ցերեկ. Թիֆլիսից մեկնում է . . 1 ժ. 20 ր. ցերեկ. Բազում է հասնում . . 7 ժ 30 ր. առաւ.

№ 4

Բազումից մեկնում է . . 11 ժ. 30 ր. գիշեր. Թիֆլիս է ժամանում 5 ժ. 50 ր. երեկ. Թիֆլիսից մեկնում է . 6 ժ. 50 ր. երեկ. Բաթում է հասնում . . 8 ժ. 15 ր. առաւ. խառը գնացքներ Թիֆլիսի եւ Գանձակ մէջ.

№ 47

Թիֆլիսից կրմնի . . 9 ժ. 20 ր. երեկ. Գանձակ կը հասնի . . 10 ժ. 10 ր. առաւ.

№ 48

Գանձակից մեկնում է 7 ժ. 35 ր. երեկ. Թիֆլիս կը մտնի . . 7 ժ. 30 ր. առաւ.

Խմբ.-Հրատ. Տ. Նուգարեան.